

Biskop emeritus Finn Wagle:

Hellighet og lutherdom (I)

Pilegrimsvandringer, hellige handlinger og gjenstander:

Hva skjedde med slike fenomener under og etter reformasjonen?

Jeg kunne skjerpet temaet for denne dagen her på Utstein Pilegrimsgard og spurt: Finnes det noen forbindelse mellom hellighet og lutherdom? Den tyske praktiske teologen Manfred Josuttis griper fatt i dette, når han kritiserer de vestlige lutherske folkekirker for deres sekulariserte forståelse av verden og mennesket. Jeg spør: Hvis det svikter for kirken på dette avgjørende punkt, hva skal da egentlig kirke være godt for?

Utfordringen dere har gitt meg, oppfatter jeg som dels historisk og dels aktuell. I denne første økten skal det primært handle om det historiske. Men for allerede innledningsvis å bygge en bro mellom det historiske og det aktuelle, vil jeg begynne med å sitere fra fellesuttalelsen ved den katolsk-lutherske minnemarkeringen for reformasjonen, holdt i Lund domkirke i Sverige 31.10.2016, altså ett år før 500-årsmarkeringen av Luthers 95 avlatstese på slottskirkedøren i Wittenberg. Fellesuttalelsen ble undertegnet av pave Frans på vegne av Den katolske kirke og av President, biskop Munib Younan på vegne av Det lutherske verdensforbund.

Etter et innledende sitat fra Joh 15,4, (Bli i meg, så blir jeg i dere. Slik som greinen ikke kan bære frukt av seg selv, men bare hvis den blir på vintreet, slik kan heller ikke dere bære frukt, hvis dere ikke blir i meg), fortsetter uttalelsen med å uttrykke det som kalles gledesfylt takknemlighet....: Femti år med vedvarende og fruktbar økumenisk dialog mellom katolikker og lutheranere har hjulpet oss til å overvinne mange forskjeller, og har gitt vår gjensidige forståelse og tillit større dybde. På samme tid har vi kommet nærmere hverandre gjennom felles tjeneste for våre neste – ofte under forhold med lidelse og forfølgelse. Gjennom dialog og felles vitnesbyrd er vi ikke lenger fremmede. I stedet har vi lært at det som forener oss er større enn det som skiller oss.

Herfra trekkes linjen bakover til tider preget av konflikt, dvs. til reformasjonstiden, og de kommende århundrer. La meg sitere følgende: *Samtidig som vi er dypt takknemlige for de åndelige gaver vi har mottatt gjennom reformasjonen, bekjenner vi, og sørger overfor Kristus for at lutheranere og katolikker har såret kirkens synlige enhet. Teologiske forskjeller har vært ledsaget av fordommer og konflikter, og religion har vært redskap for politiske formål. Vår felles tro på Jesus Kristus og vår dåp krever av oss daglig omvendelse, og at vi ved den kaster fra oss de historiske uenighetene og konflikter som hindrer forsoningens tjeneste. Selv om fortiden ikke kan forandres, kan det som huskes og hvordan det huskes, forandres. Vi ber om helbredelse for våre sår og for de minnene som tåkelegger vårt syn på hverandre. Vi tar*

utrykkelig avstand fra alt hat og all vold, både før og nå, og spesielt det som er uttrykt i religionens navn. I dag hører vi Guds bud om å sette til side alle konflikter. Vi erkjenner at vi er frigjort av nåde til å bevege oss mot det fellesskapet som Gud vedvarende kaller oss til.

Dermed er den historiske linjen tilbake til reformasjonen allerede trukket opp. Det er denne linjen som skal utdypes nå i den første økten. I og med at vårt tema er «hellighet og lutherdom», vil jeg gå direkte til den såkalte Augsburgske bekjennelse fra 1530, bedre kjent under sitt latinske navn:

Confessio Augustana

I januar 1530 innkalte keiser Karl V kurfyrster, fyrster og stender til riksdag i Augsburg sommeren 1530. Noe av keiserens målsetting var å få en slutt på læremangfoldet og dermed kirkesplittelsen som truet Europa og det tysk-romerske riket.

Som en forberedelse til dette møtet samlet kurfyrsten av Sachsen de ledende reformatorisk sinnede teologer for å forberede et forsvarsskrift til støtte for den lære reformatorene stod for. Luther var lyst i bann av paven og kunne derfor ikke delta i Augsburg. Men det kunne Luthers nære venn og medarbeider, Philip Melancton. Da han kom til Augsburg, skjønnte han at det var nødvendig å utforme et langt mer utførlig forsvarsskrift enn først tenkt. Slik ble Confessio Augustana til. Mange fyrster og konger sluttet seg etter hvert til dette bekjennelsesskriftet, noe som førte til at det ble tatt i bruk i mange land. Slik ble de evangelisk-lutherske kirker organisert med sitt eget læregrunnlag. Slik ble Confessio Augustana også en del av læregrunnlaget i Kristian III's tvillingrike Danmark-Norge. Også i dag utgjør CA en del av læregrunnlaget i Den norske kirke.

Det som er interessant i vår sammenheng er at det i CA finnes en egen artikkel om helgendyrkelse. Den er plassert som den avsluttende artikkel i første hoveddel som handler om læreartiklene. I siste hoveddel, (artikkel 22-28), gjennomgår de artiklene som handler om «misbruk». I CA er altså ikke helgendyrkelse definert som misbruk. Helgendyrkelse inngår tvert imot som en del av det lutherske læregrunnlag.

Vi skal til artikkel 21, hvor det heter: *Om helgendyrkelsen lærer de at man kan holde frem minnet om de hellige, for at vi skal etterlikne deres tro og gode gjerninger, hver etter sitt kall, slik som keiseren kan etterlikne David i å føre krig for å drive tyrkerne bort fra fedrelandet. For de er begge konger. Men Skriften lærer ikke å påkalle de hellige eller å be om hjelp fra de hellige, for den holder fram Kristus alene som mellommann, forsoningsmiddel, yppersteprest og talsmann for oss. Ham bør vi kalle på, og han har lovet at han vil høre våre bønner, og denne dyrkelse har han stort behag i, nemlig at man kaller på ham i all nød. 1 Joh 2(1): «Dersom noen synder, da har vi en talsmann hos Gud», osv.*

Mange er kanskje både ukjent med og overrasket over at vår kirke faktisk har en egen artikkel i sitt læregrunnlag om de hellige: De skal minnes, for å tjene som eksempler for oss i tro og gjerninger. Denne etterligning av de hellige forstås helt i samsvar med det som er det grunnleggende syn for reformatorene på livet i verden: som et kall. Mer har ikke CA å si om

dyrkingen av de hellige. Påkallelse av dem avvises, under henvisning til at Skriften ikke lærer oss noe om dette, men henviser oss til Kristus alene.

Vil vi vite mer om hva Luther og de andre reformatorene mente med kall, kan vi gå til artikkel 20 i CA. Den handler om tro og gode gjerninger. Den er viktig, fordi den setter oss på et spennende spor, når vi senere skal snakke om pilegrimsvandring.

Det heter i artikkel 20: *Med urette blir våre, (det vil si alle som deler reformatorenes tro) beskyldt for at de forbyr gode gjerninger. For de skrifter som foreligger av dem om de ti bud, og andre med liknende innhold, viser at de har lært gagnlig om alle livsforhold og plikter, hvilke livsforhold og hvilke gjerninger som tekkes Gud i hvert kall.*

Om disse ting lærte predikantene tidligere lite. De fremholdt bare barnslige og unødvendige gjerninger, som f.eks. visse helligdager, viss faster, brorskap, valfarter, helgendyrkelser, rosenkranser, munkevesen og liknende.

Her plasseres gjerningene i det som etter reformatorenes mening er deres rette plass: I kallet. Rettferdiggjort ved troen er den kristne frigjort til å tjene sin neste. Slik tjener et menneske Gud som medarbeider på selve skapelsen. De gjerninger vi som kristne er kalt til å gjøre, er altså ikke alle de byrder som kirken uten grunnlag i Skriften har lagt på menneskene, men det er de gjerninger som menneskets kall legger foran det. For bare i kallet, i forhold til familie og arbeid og livet i nærmiljøet, er mennesket plassert slik at nesten kommer i sentrum. Derfor avvises i denne artikkelen hele middelalderens fromhets- og hellighetsideal.

Er det ikke denne kallsforståelse Matias Orheims lever i, når han synger:

*Eg har ei teneste stor for Gud frå dag til dag i det stille,
der kvardagskleda vert høgtidsskrud og livsens småting så gilde.
Ja, skal eg eingong det store få, eg må med truskap i alt det små
i Jesu fotefar lydig gå og vilje det Jesus ville.* (Norsk Salmebok 2013, nr.424,1).

Jeg spør: Kan det være noen tvil om at Orheim ser på kallet som en hellig tjeneste?

Den som har skrevet mye om temaet kall her i Skandinavia er den svenske teologen Gustav Wingren. I sin bok «Luthers lära om kallelsen» understreker han at kallet hører hjemme på jorden, og ikke i himmelen. Kallet er rettet mot nesten og ikke mot Gud. Gud vil ha troen, nesten behøver våre gjerninger. Eller for å si det med en hovedtanke i et av Luthers hovedskrifter: «Om et kristenmenneskes frihet»: En kristen lever i Kristus gjennom troen og i nesten gjennom kjærligheten.

Med disse sitatene er det egentlig vanskelig å forstå hvordan de lutherske folkekirker har havnet der de har havnet, med sin sekulariserte forståelse av verden og mennesket. Fra Luthers lære om kallet er jo ikke veien lang til en dynamisk forståelse av selve livet: Livet er hellig, fordi Gud vil livet. Jeg skal senere komme tilbake til dette. I første omgang må vi tilbake til middelalderen og det som kalles

Tostandslæren

For å forstå middelaldersamfunnet, må man ha kjennskap til tostandslæren.

Tostandssamfunnet var på den ene siden et enhetssamfunn, alle var kristne i et felles kristent samfunn, et Corpus Christianum. På den andre siden var samfunnet på grunnleggende vis delt i to grupper eller stender. Noen hadde ansvar for den åndelige dimensjonen av livet, som klosterfolk og prester. Den andre standen hadde verdslig arbeid, enten gjennom primærnæring eller også som adel eller fyrstelige. Disse to stendene utfylte hverandre. Mens den ene stand muliggjorde det materielle liv, sikret den andre stand alles frelse. Det monastiske liv, klosterlivet, ble selve idealet på hva et hellig liv innebar. Kirkens tjenester var nødvendige for at folk skulle få del i frelsen. Dåp og vanlige gudstjenester skulle i prinsippet være gratis, men privatmesser kostet penger og særlig sjelemesser ble en viktig inntektskilde for kirken. Det er dette tostandssamfunnet Luther fødes inn i, vokser opp i, men ender med fullt og helt å bryte med.

Å kontekstualisere Luther

Dermed har jeg understreket betydningen av å kontekstualisere Luther. Eller annerledes uttrykt: Vi må sette ham inn i hans egen samtid. Munken som slår opp sine teser i 1517, er munken Luther, senmiddelalderens Luther, (1483-1546). Bildet vi har av ham fra 1520, viser fremdeles munken Luther, i en stadig dypere konflikt med pavekirken. Samtidig må vi huske på at Luther ikke var den samme gjennom hele sitt liv, like lite som noen av oss er det. Derfor snakker forskerne gjerne om den unge Luther, den modne Luther og kanskje den gamle Luther.

Reformasjonen betydde i virkeligheten både brudd og kontinuitet. Kanskje er det først når vi skal feire 1000-årsjubileet for slaget på Stiklestad i 2030 at vi her i Norge evner å se hvordan tusen år med først katolsk og så luthersk kristendom til sammen utgjør et hele i landet vårt. Det moderne Norge er fremfor alt blitt formet av protestantismen. Men det har sine dypere, historiske røtter i katolisismen. Men nå er det altså ikke Norge eller Danmark-Norge vi skal snakke om. Vi skal åpne for et mye større landskap.

Pavedømmets forfall

På Luthers tid hadde pavekirken lenge vært preget av ekstremt forfall. Pavene opptrådte som verdslige fyrster, både i politikk og personlig moral. Kirkelige embeter ble gitt som levebrød til uverdige eller brukt som brikker i et politiske spill, troen var blitt handelsvare, med avlatshandelen som handelsvarens fremste eksempel. Den katolske kirke var på denne tiden et eksempel på en institusjon som dominerte samfunnet i den grad at den ustraffet kunne stivne i sine former og bli en karrierestige for lykkejegere.

Motstemmer

Det er klart at pavedømmets forfall førte til åndelig mobilisering og kritikk lenge før Luther. Ropet lød: Kirkens reform på hode og lemmer! Og dette ropet vant gjenklang i alle land. Et høydepunkt ble nådd, da kirken i 1378 fikk to paver, en i Roma og en i Avignon i Frankrike. For å overvinne skismaet ble det innkalt til et kirkemøte i Konstans, som slo fast at det var

alle de troende til sammen som representerte kirken, inkludert legfolket. Fra da av holdt den tanke seg, at generalsynoden var overordnet selv paveembetet, noe som medførte stor uro i pavens Roma i flere hundre år. Luthers reformasjon hadde knapt kunnet lykkes, om ikke tanken om generalsynodens primat i forhold til paven hadde fått slik vind i seilene. Vi husker at det var keiser Karl V som innkalte kurfyrstene, fyrstene og stendene til riksdagen i Augsburg i 1530.

Luther er altså en av mange motstemmer i senmiddelalderen. La oss se litt nærmere på den tradisjon Luther står i, med utgangspunkt i stikkordet kontekstualisering. Hos England store dikter Chaucer (1340-1400) ser man tydelig hvordan det gamle munkeideal oppløses, og hvordan den i sin stand strevsomt arbeidende bonde blir et ideal. (Er det ikke som å høre Luther og hans tale om kallet). Samtidig med Chaucer virket John Wyclif, som mente at kirkegodset burde sekulariseres, at presteskaper burde beskattes og fratras all innflytelse i verdslige saker. (Er det ikke som å høre Luthers tale om de to regimente, hvor biskopene i det verdslige regimente fratras all makt.) Fra 1382 forkastet Wyclif helt pavens autoritet. Lydighet mot paven ble nå for ham avskyelig avgudereri. Han bekjempet i samme sammenheng: skriftemålet, avlatshandelen, sjelemesser, valfarter (pilegrimsvandring), relikvier, helgendyrkelse, sølibat, munkevesen og de fleste former for middelaldersk fromhetsliv. (Hører vi ikke i CAs artikkel om tro og gode gjerninger en gjenklang av dette mer enn 100 år senere?). I Praha lyste byens erkebiskop Jan Hus i bann. Men Hus var folkets helt og kunne utvide sin virksomhet til hele landet. Et forsøk på minnelig overenskomst ble umuliggjort ved at paven skrev ut en utblu avlatshandel for å få penger til krig, noe Jan Hus angrep i heftige ordelag, fordi det var en total svikt mot imitatio-Christi-idealet.

Vi vet hvordan det hele endte for Jan Hus: Under keiser Sigismunds løfte om fritt leide dro Hus til Konstans, hvor konsilet følte seg kallet til å gjenopprette kirkens enhet. Men Hus tilbakekalte ingen ting. Keiseren, som hadde gjort alvorlige forsøk på å befri Hus, falt ham til slutt i ryggen. 6. juli 1415 led Jan Hus den kvalfulle død på bålet. Hans aske ble kastet i Rhinen.

Luther hørte altså med til en stor gruppe taleføre motstemmer. Hvordan kunne han komme levende fra det, med alle sine fordømmelser og all sin avstandstagen fra pavekirkens misbruk? Luther hadde to ting som Hus ikke hadde: Luther hadde en fyrste som beskyttet ham og ikke falt ham i ryggen, nemlig kursfyrst Friedrich den vise av Sachsen. Da Luther var blitt erklært fredløs i 1521, kidnappet kursfyrsten ham på veien hjem og bragte ham i sikkerhet til sitt slott i Wartburg. Dermed unngikk Luther å havne på kjetterbålet. Istedenfor kunne han vie seg til teologiske sysler.

Men det er enda et forhold som må nevnes, for å forstå hvorfor Luther kunne lykkes i den grad han gjorde. Luther står i virkeligheten for den første mediale revolusjon i Europa. Vi må altså se Luther og Gutenberg (1400-1468) i sammenheng. Det handler altså om boktrykkerkunstens oppfinnelse i Europa i 1462 som åpner for en medial revolusjon. I første omgang var Luther boktrykkernes fiender. Han tok jo kundegrunnlaget fra dem, med sin

kamp mot avlatsvesenet og dermed alle avlatsbrevene som boktrykkerne tjente fett på. Men snart ble Luther en gullgruve for boktrykkerne, ikke minst med sine pamfletter, katekismetekster og andre mindre tekster. Frem til Luther ble det stort sett kopiert gamle tekster i klostrene. Fra og med Luther ble det trykket tekster av levende personer, som levende personer (ikke minst pavekirken) i neste omgang måtte imøtegå. Dette sier mye om hvordan Luther kunne nå så langt ut. Hans skrifter ble spredt i hundretusener av eksemplarer. Det ble gyldne tider for Europas boktrykkere. Ikke for ingen ting er det en Luther-forsker som snakker om Brand Luther – altså Merkenavnet Luther.

Luthers vei fra reformkattolisisme til reformasjon

Hvordan ble Luther til Brand Luther? Som de fleste som ønsket reform av kirken, ønsket Luther å reformere den innenfra, uten å velte den. Derfor gikk han inn i en av de strenge munkeordenene, nemlig augustinereremittene. Luther var meget glad i den kirken hvor han selv var prest. Da Luther hengte opp sine 95 teser mot avlatshandel på kirkedøren i Wittenberg, ønsket han å få diskutert om det kunne rettferdiggjøres ut fra Bibelen å selge avlatsbrev. Han ønsket at den katolske kirke skulle fornye seg, men ikke splittes. Han var opptatt av reform fra hode til alle lemmer. Han var påvirket av den humanistiske tradisjon, med Erasmus fra Rotterdam i spissen. Men Luther var også sterkt forankret i mystikken. Luthers tanker om rettferdiggjørelse ved tro og ubetinget nåde er preget av den mystiske tradisjon. Oppgjøret om boten inneholder krasse angrep på paven, men dette angrep har sitt utspring i en fromhet som nærmest er kroppslig å forstå, uttrykt gjennom bønn, sang og sakramenter. Her ligger et betydelig økumenisk potensiale som det gjenstår å utvikle!

Reformasjonen startet altså med Luthers avlatstester og oppgjøret om boten. Men den stanset altså ikke der. Det stod stadig klarere for ham at hele kirken måtte fornyes og reformeres. Luthers oppgjør med den katolske kirken ble av brede kretser oppfattet som et frigjørende program, som ble utmyntet både på det individuelle og på det kirkelige/politiske plan. Luther ville gi kristendommen tilbake til de troende. Han mente at kirken hadde forvansket kristendommen og innført grunnløse tilleggsvilkår for de kristne.

Konfesjonaliseringens ringvirkninger

Et underspørsmål til denne første økten lyder slik: «Hva skjedde med pilegrimsvandringer, hellige gjenstander og hellige handlinger under og etter reformasjonen?» Jeg har allerede svart på noe av dette ved å henvise til CA 20 Om tro og gode gjerninger, hvor valfarter (pilegrimsvandringer), helgendyrkelse, rosenkranser, munkevesen o.l. beskrives som «barnslige og unødvendige gjerninger». De gjerninger som settes istedenfor, er knyttet til det liv Gud gir «i kallet», altså i familien, i yrket og i nærmiljøet. Her kan det passe å hente frem et av Luthers saftige sitater: *Hva i helvete skal jeg etter i Santiago, skal jeg lete etter min neste i Roma? Min neste har jeg hos meg og rundt meg, her hvor jeg lever: Kone, barn og fattige folk.*

Men alt er ikke sagt med dette. Når det gikk som det gikk, henger det kanskje først og fremst sammen med den konfesjonalisering som kom til å prege både den katolske og den lutherske kirke i århundrene etter Luther.

Maria var f.eks. utrolig viktig for Luther, og representerte derfor ikke på noen måte noe problem. Det var Maria-kulten Luther angrep. Som et eksempel på hvordan Luther forholder seg til Maria, kan vi nevne hans utlegging av Marias lovsang, Magnificat fra 1521. I Luthers tolkning blir lovsangen en forkynnelse av evangeliet, ikke av Maria. Maria søker ikke sin nytelse i den ære Gud har latt henne bli til del, men bevarer sin ånd ren. På denne måten blir lovsangen en forkynnelse av Guds godhet mot de fattige og ringe. Ved å gjøre Maria til et opphøyet vesen, ødelegger man den trøst som Marias ord kan bringe, sier Luther.

For øvrig er det først med 30-årskrigen 1618-48 at Maria brukes som avgrensning i forhold til den katolske kirke og slik gjøres til gjenstand for konfesjonalisering. Kanskje er det denne senere konfesjonaliseringen som fører til at mange Mariafigurer fjernes fra norske middelalderkirker?

Vi ser det samme med rosenkransen. Den var fra starten av ikke bare katolsk. For Luther, med sin forankring i mystikken, var rosenkransen viktig. Det er først senere at rosenkransen blir en del av det katolske uttrykk, gjennom konfesjonaliseringens avgrensning.

Kritisk oppgjør med middelalderens pilegrimstradisjon

Den teologi som kirken etter hvert utviklet knyttet til pilegrimsvesenet, knyttet til boten og de gode gjerninger, skjærsilden og avlaten, var gjenstand for ustanselig kritikk gjennom kirkens historie. Oppgjøret startet altså ikke på noen måte med Luther. Allerede kirkefader Gregor av Nyssa kunne si det slik i pilegrimsvandringenes første, spede fase: *Er du full av onde tanker, er du like langt unna Kristus selv om du reiser på pilegrimsvandring til Golgata.* Og Augustin hevdet: *til Kristus kommer man ved å elske ham, ikke ved å seile.* Thomas av Kempis (1380-1471) fremholder: *Den som ofte drar ut på pilegrimsvandring blir sjelden hellig.*

Tidlig på 1500-tallet går antall pilegrimsvandrere kraftig ned. Denne nedgangen kommer før reformasjonen. Den henger kanskje sammen med fremveksten av den nye tid. Nye oppfinnelser og nye oppdagelser åpner for en ny livsfølelse. Det er senmiddelalderen som går i grav. Men reduksjonen i pilegrimsvandrere skyter ytterligere fart med reformasjonens kritikk av den religiøse motivasjon for pilegrimsvandringen.

Utviklingen i katolsk pilegrimspraksis

På 1600-tallet skjer det igjen vekst i antall pilegrimer. Da er vi inne i det som kalles konfesjonaliseringens tidsperiode, hvor protestantisk og katolsk identitet søkes utviklet som motpoler til hverandre. Fra katolsk side fremholdes det å være pilegrim som ett av flere kjennetegn på det å være katolsk, i motsetning til det å være protestant. Mens pilegrimsvandring er noe protestanter ikke bedriver, blir slike vandring del av hva som kalles motreformasjonen. Her spiller konsilet i Trient en særlig viktig rolle (1545-63). Den

katolske lære og praksis ble her fiksert i den situasjon som hadde inntrådt i og med reformasjonen. (Blant en lang rekke temaer som ble drøftet og endelig fastslått var: avlatlæren, samt spørsmål knyttet til helgen- og relikviedyrkelse.)

Gjennom 1700-tallet kommer pilegrimsvandringene igjen i miskreditt på romersk-katolsk side. Nå vektla man kristendom som lære og rett livsførsel, som kritikk mot den folkefromhet som pilegrimsvesenet representerte og kritikk av troen på relikvier og helbredelser ved helligstedene.

Gjennom den konfesjonelle vekkelsesprosessen som på 1800-tallet fant sted både på katolsk og protestantisk side, kommer det på katolsk side et fornyet fokus på jomfru Maria. Steder hvor Maria har åpenbart seg tiltar sterkt og blir til valfartssteder for pilegrimer. Mest kjent er Lourdes i Frankrike (fra 1858) og Fatima i Portugal (fra 1917). Gjennom Det første vatikankonsil 1869/70 slo pave Pius IX fast læren om Marias ubesmittede unnfangelse. Her ble også læren om pavens ufeilbarlighet når han taler ex cathedra slått fast. Dermed var uroen som hadde vært knyttet til paveembetet helt fra konsilet i Konstans tidlig på 1400-tallet ryddet av veien.

Først på 1900-tallet gjenoppstår de lange pilegrimsvandringene, slik vi kjenner dem fra middelalderens fortellinger, særlig til Santiago del Compostela. Stat, lokale myndigheter og kirken gikk sammen om å reetablere selve leden, etter at pave Leo XIII hadde slått fast at det var apostelen Jakobs grav som var gjenfunnet. For Franco-diktaturet ble dette en mulighet til å fremme Jakob som nasjonalhelgen og identitetsmarkør, for å bygge nasjonal stolthet og identitet.

Internalisering av pilegrimsidealet på protestantisk mark

På protestantisk mark skjer det en gradvis internalisering av pilegrimsidealet. Et av sine fremste uttrykk for denne internaliseringsprosess i John Bunyan's svært leste og utbredte bok: «Pilegrims vandring» fra 1678. Boken er en allegorisk fremstilling av det kristne livet som kom til å bli viktig for pietismen. Her forstås nå pilegrimslivet som den troendes vei gjennom livet, med stadige prøvelser og fristelser, men hvor frelsen venter ved enden av reisen.

Vi gjenfinner den samme internalisering fremdeles i vår religiøse praksis knyttet ikke minst til kirkeåret. Kanskje er julen den av kirkeårets høytider som på en særlig måte åpner for pilegrimsmotivet. Ingen har satt så tydelige ord på denne pilegrimsfornemmelsen som Jonas Dahl i salmen: *Nå vandrer fra hver en verdenskrok i ånden frem.....*

Hvorfor er julen den av kirkeårshøytiden som når har det desidert sterkeste feste i vårt folk? Henger det sammen med at julen åpner for pilegrimsfornemmelsen, hvor utydelig den enn måtte være. Det går an - også for andre enn små barn – å kjenne seg igjen i vandringen "i ånden frem". Men her er mer å legge til: Julen på en særlig måte er knyttet til det hellige stedet, til krybben i Betlehem. Derfor er krybben et hellig sted for pilegrimer. Ingen synger

om dette på en så lavmælt og samtidig inntrengende og betagende måte som Hans Adolph Brorson. Jeg tenker selvsagt på *Mitt hjerte alltid vanke i Jesu føderom*. For mange er dette den aller kjæreste julesalmen, kanskje nettopp fordi den tydeliggjør pilegrimsperspektivet.

Med dette forlater vi julen. Men vi forlater ikke Brorson og vi forlater ikke de norske – og svenske – folketonene. Pilegrimsmotivet er – som allerede nevnt - et sentralt motiv i den pietistiske kristendomsforståelsen. Og få uttrykker dette med så stor poetisk kraft som nettopp Brorson. La meg bare minne om to av hans mest kjente salmer: *Jeg ser deg o Guds lam å stå*, og *Den store hvite flokk*. Du behøver ikke å være en ung og sprek for å delta i denne pilegrimsvandringen. Du kan like gjerne være gammel og sengeliggende og leve troens liv som en form for indre vandring, stadig underveis, hjemover.

Så kan vi spørre: Hvorfor ble Brorson den mest folkekjære av alle de store danske salmediktere i vårt land? Det handler om den poetiske kraften i hans diktning. Men det var noe annet som kom til: En salme er noe mer enn et religiøst dikt. Salmen er en enhet, hvor tekst og tone smelter sammen til en helhet. Som ingen annen av de danske salmediktere opplevde Brorson den lykke at så mange av hans salmer i Norge ble sunget til norske – og svenske – folketoner. Det gjelder bl.a. alle de tre Brorson-salmene jeg har nevnt. Folketonen beriker selve pilegrimsperspektivet, tilfører det dybde og kraft, kanskje hinsides det ord kan uttrykke, fordi folketonene er bærer av en slik utrolig lengsel.

Salmeboken som vandringsbok

Dette tema har jeg allerede berørt. Men det er grunn til å dvele litt nærmere ved det, fordi det gir et slikt grunnleggende uttrykk for hvordan kristenlivet er blitt forstått og stadig blir forstått. I vår kristne tradisjon tegnes livet i Kristi etterfølgelse – naturlig nok – ofte som en vandring. Som Guds folk på vandring og som enkeltmennesker er vi kalt til å følge i Mesterens fotspor. Der går vi som medvandrere, som legger hånd i hånd og vandrer sammen i kjærlighet, i det vi hjelper hverandre frem mot det evige liv.

For å holde motet oppe, har den vandrende kirke alltid sunget. Og ikke minst den lutherske kirke har gjort det. Jeg husker møtet jeg hadde med utsendingene fra Vatikanet, i forkant av pave Johannes Paul IIs besøk i Nidaros i 1989. Da sa de at det de så aller mest frem til, var å møte den lutherske salmesang, som har en langt sterkere plass enn i den katolske kirke.

I Norsk Salmebok er det langt mer enn 60 salmer med vandringsmotiv, altså salmer som på en eller annen måte tydeliggjør den hellige veien hjemover. Jeg kan bare nevne noen her i dag:

Vi er et folk på vandring

Hen over jord et pilegrimstog

Med Jesus vil eg fara

Den store hvite flokk å se (Her gikk de under stor forakt, men se dem nå i deres prakt:

Ecclesia militans et triumphans)

Guds menighet er jordens største under

Én Gud og alles Fader (I Åndens samfunn vandre....)

Nærmere deg, min Gud

La oss vandre i lyset

Deilig er jorden (Slekt skal følge slekters gang)

Deilig er den himmel blå (vi har òg en ledestjerne og når vi den følger gjerne.....

Helgenfeiring som ledd i luthersk nasjonsbygging

I Skandinavia skjer det en oppblomstring av interessen for helgener i andre halvdel av 1800-tallet, særlig knyttet til Sverige (Birgitta av Vadstena) og Norge (Hellig Olav). I Norge er det Olavs rolle i nasjonsbyggingen som står i fokus, initiert ved Bjørnstjerne Bjørnsons tale på Ilevolden i Trondheim Olsokdagen, 29. juli 1897, en nasjonsbygging som når sitt klimaks med 900-årsfeiring for slaget på Stiklestad Olsok 1930. Med 900-årsjubileet er Olav også reetablert som Norges nasjonalhelgen i Den norske kirke.

Katolsk konfesjonaliseringsmarkering i 1930

Olavsjubileet i 1930 var i høy grad et økumenisk jubileum. Her deltok representanter fra en lang rekke kirkesamfunn i inn- og utland. Den øverste ortodokse geistlige ble invitert. Han takket for innbydelsen, men beklaget samtidig at han ikke kunne komme. I forhold til den romersk-katolske kirke var det fremdeles økumenisk isfront. Jubileumskomiteen ønsket å sende en invitasjon til det apostoliske vikariat for Norge. Men først måtte man forhøre seg om katolikkene var villige til å ta imot en invitasjon. Svaret fra Vicarius Apostolicus Norvegiae lot ikke vente på seg. Fremdeles befant man seg i konfesjonaliseringens tidsalder, noe svarbrevet tydelig bar bud om. Svaret lyder slik: *I besvarelse av Departementets skrivelse av 6.02.1930, tillater det Apostoliske Vikariat sig aa meddele at dette paa grunn av historiske kjensgjerninger har sett sig nødsaget til aa arrangere særegne festligheter til minne om grunnleggelsen av katolsk kristentro for 900 aar siden.*

Det Apostoliske Vikariat kunde selvfølgelig gjerne være med paa kulturhistoriske og nasjonale festligheter, men det ligger i sakens natur, at det Apostoliske Vikariat, paa grunn av stillingen som forholdene medfører, anser sig for utelukket fra deltagelse i Statskirkens offentlige religiøse opptreden. Ærbødigst Olav Offerdahl.

Også for Den katolske kirke i Norge var Olavsjubileet i 1930 en stor begivenhet. Den katolske olsokmessen på Stiklestad samlet 500-600 mennesker. Her feiret altså den katolske minoritet og den lutherske majoritet (med over 40 000 samlet til utendørgudstjeneste) side om side, fordi det fremdeles, etter 400 år var isfront mellom dem, kanskje dypere enn på lenge. I 1930 befinner vi oss fremdeles i konfesjonaliseringens tidsalder.

2. vatikankonsil 1962-65

Jeg begynte denne økten med å lese fra den felles uttalelsen som ble undertegnet ved katolsk-luthersk minnemarkering i Lund domkirke 31.10.2016. Med tanke på den historie som ligger bak oss, er det underlig at vi er kommet så langt som fellesuttalelsen minner oss om.

I dag vandrer vi veien fra konflikt til fellesskap. Og om fortiden ikke kan forandres, kan det som huskes, og hvordan det huskes, forandres. Dette handler altså også om hva vi minnes og om hvordan vi omgås våre minner.

Når kom egentlig det store gjennombruddet? Det kom med 2. Vatikankonsil fra 1962-65, initiert av den gamle og dødssyke pave Johannes XXIII. En viktig milepæl underveis har vært Felleserklæringen om rettferdiggjørelseslæren, undertegnet av Det lutherske verdensforbund og Den katolske kirke i 1999. Nå vandrer vi videre på veien mot full synlig enhet. Vandringen langs denne veien er i seg selv et stykke økumenisk pilegrimsvandring.

Da blir det lettere å se reformasjonens katolske intensjon. Reformasjonens dypeste anliggende var nettopp ikke å hevde noe særegent eller luthersk, men å fornye forståelsen av det ene bibelske allmennkristelige evangelium. Vårt grunnleggende kall er ikke å være luthersk kirke, men å være kirke, del av den ene hellige, allmenne (katolske) og apostoliske kirke.